

**NAVOIY VILOYATI HUDUDIDAGI TUYALAR OILASI
VAKILLARIDA UCHRAYDIGAN GELMENT VA PARAZITLARNI
DASTLABKI O'RGANISH JARAYONI XULOSALARI VA TAKLIFLAR.**

Xalilova Lobar Umarovna

*Navoiy davlat universiteti 1-bosqich Zoologiya yo'nalishi
doktoranti.*

Annotatsiya: Tuyalarning o'ziga xos biologik xususiyatlari mavjud bo'lib, bular qatorida 410-540 kun laktasiya davrining davom etishi, yil davomida yaylovlarda boqilib, sut sog'ish mumkinligi bilan boshqa chorva hayvonlaridan ajralib

turadi. Ona dromedar tuyalar (toza zotli bir o'rkachli tuya) va ularning duragay avlodlari (nar, kurt, ko'shmoq) ona baktrianlarga (ikki o'rkachli toza zotli tuyalar) nisbatan sersut bo'ladi.

Binobarin tuyalarni xalq og'zida «cho'l kemasi» deb bekorga aytishmaydi, sababi tuyalar issiq iqlimga, uzoq muddat suvsizlikka chidamli hayvon, shu bois tuyachilik cho'l sharoiti chorvadorlarida eng ahamiyatli va foydali tarmoq bo'lib hisoblanadi. Cho'l xududlarini o'zlashtirishda, keskin kontinental iqlimga chidamli bo'lgan mahalliy xalqni oziq-ovqat (go'sht, sut) mahsulotlari bilan ta'minlashda, sanoatni jun, teri xomashyosi bilan ta'minlashda chorvachilikdagi asosiy tarmoqlardan biri bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun Navoiy viloyati hududidagi tuyalar oilasi vakillari ustida keng tadqiqod olib boorish juda muhimdir.

Kalit so'zlar: eozinofiliya, gipoproteinemiya, gipoalbuminemiya, kolika, nar, kurt, ko'shmoq, sarum ishqoriy fosfatazasi

Tuyalar butun dunyo bo'ylab ommalashib borayotganligi sababli, qo'shimcha ma'lumotlar parazitlarga chidamliligini nazorat qilish va davolash bo'yicha oqilona dori tanlash qarorlarini qabul qilishda zarur.

Izlanishlardan xulosa qilib aytadigan bo'lsak Navoiy viloyati hududida parazitizmning klinik dalillari bo'lgan tuyalar odatda ishtahani yo'qotish, diareya

va vazn yo'qotish bilan birga keladi. Kuchli tipdagi tuxumlar, Trichuris va Eimeria najas tekshiruvda kuzatiladigan eng keng tarqalgan parazitlarni ifodalaydi. Ushbu tuya populyatsiyasida mavjud bo'lgan klinik patologiya o'zgarishlariga eozinofiliya, gipoproteinemiya va gipoalbuminemiya kiradi. Oshqozon-ichak parazitizmi differensial bo'lgan tuyalarga tashxis qo'yish, baholash va davolashda shifokorlar ushbu klinik belgilarni, umumiy parazitlarni va klinik patologiya o'zgarishlarini hisobga olishlari kerak. Gastrointestinal parazitlar bilan kasallangan tuyalarning shikoyatlari va klinik belgilarini kuzatish mumkin. Turli tuya parazitlarining falokatli oqibatlari bo'yicha yetarlicha ma'lumotlar nashr etilmagani va izlanishlarning yetarli emasligi bu sohada muammolarni bartaraf etishga yo'l bermay kelmoqda. Ichki va tashqi parazitlarga ega tuyada, tana vaznining yo'qolishi, ozg'inlik, dumbaning ingichkaligi, holsizlik, mahsuldorlik darajasi pastligi holatlari tez-tez ko'zga tashlanadi.

Parazitar infeksiyalar, xususan, oshqozon-ichak gelmintlari barcha sutli hayvonlar va tuyalarning mahsuldorligini yo'qotishining asosiy sababidir. Sintetik antigelmintiklar ko'p yillar davomida gelmintlarga qarshi kurashda ishlatilgan. Biroq, gelmintlar ushbu sintetik antigelmintik vositalarning ko'pchiligiga, jumladan Levamisol, Oksfendazol, Albendazol, Piprazin va Triklabendazolga qarshilik ko'rsatdi. Qadimgi o'tlar hali ham ajoyib terapevtik ta'sirga ega. Sintetik antigelmintik qarshilik paydo bo'lganda, o'simlik asosidagi muqobil dori vositalariga e'tibor qaratish zarur. Fitokimyoviy topilmalar o'simliklarda turli xil biologik faol birikmalar yoki ularning ekstraktida antigelmintik ta'sir ko'rsatishi mumkinligi aniqlangan.

Navoiy viloyatidagi tuyalar oilasi vakillari orasida uchraydigan parazitlar tezligi va mintaqaviy o'zgarishlar komponentlarini aniqlash maqsadida ilmiy izlanish olib borilmoqda. Ayrim tuyalarda umumiy sanchiq(kolika) alomatlari aniqlandi; Bir tuyada kolika alomatlari, undan oldin siydik tashlash yoki axlat chiqarib yuborish uchun harakat qilganligi parazit borligiga shubha uyg'otdi. Ushbu geografik mintaqadagi keksa tuyalar o'z mintaqalarida tasvirlanganidan

ko'ra gelmentozga ko'proq moyilligini aniqlash uchun qo'shimcha ma'lumot kerak.

Oshqozon-ichak gelmintlari bilan kasallangan tuyaning sarum ishqoriy fosfatazasining o'rtacha qiymatini ko'rsatish uchun o'simlik aralashmasi bilan davolanib ko'rilgan tadqiqod bor bunda, oshqozon-ichak gelmintlari bilan kasallangan tuyaning aspartat aminotransferaza zardobidagi o'rtacha ko'rsatkichlari va keyin o'simlik aralashmasi bilan davolanadi. Oshqozon-ichak gelmintlari bilan kasallangan tuyaning qondagi karbamid azotining o'rtacha zardobida ko'rsatilgan va keyin o'simlik aralashmasi bilan davolanadi. O'simlik birikmasining o'rtachaga ta'siri Oshqozon-ichak gelmintlari bilan tabiiy ravishda zararlangan tuyalarning kreatinin (mg/dl) qiymati: qon karbamid azoti o'simlik aralashmasining dozasi oshishi bilan qiymatlar kamaygani aniqlanadi.

Biz olib borayotgan tadqiqod uchun ham ushbu tajribani qo'llanish rejalashtirilmoqda. Chunki hududda tuya gelmetlari va parazitlari uchun maxsus dori preparatlarigina beriladi xolos. Bu esa ularning parazitlarida ushbu preparatlarga moslashuvni va natijada bu preparatlar ta'siri sekin asta kamayib, parazitlar chidamlilik darajasi esa oshib borishini tahmin qilish qiyin emas. Muqobil dorivor o'simlik ekstraktlaridan foydalanib parazitlardan himoyalaniş usullari taklif etilmoqda.

Adabiyotlar:

1. Epidemiology of gastrointestinal parasites of one-humped camel (*Camelus dromedarius*) slaughtered in Sokoto central abattoir, Sokoto State, Nigeria. *Sci J Vet Adv*, 1:105-109. Ukashatu, S., Saulawa, M.A. and Magaji, A.A. (2012) Epidemiology of Gastrointestinal parasites slaughtered in Sokoto abattoir. *Sci J Vet Adv*, 1 (3): 34-38. Wahba, A.A., E.L. Refail and M.A.H. 2003:

2. Textbook of Veterinary Anatomy WB Saunders. Philadelphia Desta, A.H., 2019. Major helminth parasites of *Camelus dromedarius* in afar pastoral area of Ethiopia. *Iraqi J. Vet. Sci.* 33:117-122.

3. Good, B., J.P. Hanrahan, D.T. de waal, T. Patten, A. Kinsella and C.O Lynch. 2012. Anthelmintic resistance nematodes in Irish commercial sheep

flocks the state of play. Ir Vet j. 65:21-25

4. Ethnobotanical study of anthelmintic and other Pakistan Journal of Science (Vol. 75 No. 4 December, 2023)

5. Zaheer, S., A. Hussain, A. Khalil, M. Mansha and M. Lateef. 2019. In vitro anthelmintic activity of

ethanolic extracts of Camellia sinensis L. and Albizia lebbeck L. against Haemonchus contortus. Punjab Univ. J. zooi. 34:41-45.

6. . Saparov K., Dadaev S. O'zbekistondagi qurg'oqchil yaylovlar sharoitida tuyalarning dominant geogelmintlarining tuxumlari va lichinkalarining yashovchanligini o'rganish // 11-xalqaro parazitologiya kongressi. Secc-glasgow, Shotlandiya, 6-11 avgust 2006 yil. P

7. 16. Saparov K., Dadaev S. O'zbekistonning janubi-g'arbiy qismida tuyalarning gelmintlari // Xozirgi zamon zoologiya fanining tajribalari. – Farg'ona, 2006. – B.